

mål+³mæle

Råben og skri- gen – og andre kentaure

Råben og skrigen er substantiver. Men de er nogle sære verbalagtige nogle, for man kan også tale om *al denne råben op*, ligesom man kan *råbe op*. Læs om disse kentaure

side 5.

Automatisk sprogoversæt- telse – til let sprog

Programmer kan med varierende succes oversætte fra ét sprog til et andet. Så hvad med at få dem til at oversætte fra svært til letforståeligt dansk? Forskerstuderende Sigrid Klerke arbejder på sagen.

Side 9.

Antikke grækere siger da *hil dig* ligesom ærkeengle

Eller siger de *hej* og hilser ganske almindeligt på hinanden? Læs om nyoversættelsen af Platons samlede værker. Christian Gorm Tortzen forklarer

side 15.

At fortie, at fortegne, at affeje

Professor i retorik Christian Kock beskriver, hvordan politikere snakker udenom,

side 23.

Spørgsmål og svar
om sprog

2

»En hvislen i
bækken«

5

Kan et oversættelses-
program skrive
letlæst?

9

Gammel vin på nye
dunke

15

Udenomssnakkens
anatomi

23

Sprogviden

32

Oversættelser er som kvinder. Enten er de tro, eller også er de skønne.

*Oprindelse ukendt,
men muligvis fra fransk:*

Les traductions sont comme les femmes: quand elles sont belles, elles ne sont pas fidèles; et quand elles sont fidèles, elles ne sont pas belles.

Spørgsmål og svar om sprog

Denne brevkasse handler om sprogligheder. Det er spørgsmål og problemer om sprog, men det er også fine detaljer i sproget som man bliver opmærksom på, og som man vil gøre andre bekendt med. Går I rundt og tænker på sprogligheder, så send et brev om dem til redaktionen. De vil svare på brevet hvis de kan. Ellers kender de nok nogen de kan sætte til det. Send brevet til:

Carsten Elbro
 Institut for Nordiske Studier
 og Sprogvidenskab,
 Københavns Universitet,
 Njalsgade 120,
 2300 København S
 E-mail: ce@hum.ku.dk

! Derfor bøjes okker ikke

Erik Hansen undrer sig med * og det hele over manglende bøjning af ordet *okker*. Manglen skyldes, at ordet ikke er noget adjektiv men – ifølge Retskrivningsordbogen – et substantiv. Man kunne muligvis fremføre gode argumenter for at rubricere det som adjektiv, i så fald ubøjelet ligesom f.eks. *beige*. Lige nu deler det placering med bl.a. farvebetegnelsen *henna*, og man kan antagelig konstruere en række eksempler, hvor et materialebetegnende eller -karakteriserende ord står på adjektivets plads

udtalt med tryk. Fx museet erhvervede et *marmor kistelåg* = 'låg af marmor beregnet til en kiste', modsat *marmorkistelåg* = 'låg til marmorkiste'). Jeg kan ikke overskue feltet og ville gerne læse en udredning i et kommende nummer af Mål og Mæle.

Mange gode hilsner
 Bent Jørgensen
 Afdeling for navneforskning
 Københavns Universitet

? Ning og Else

Jeg har et spørgsmål foranlediget af artiklen om færødisk i m+m nr. 4, marts 2013. I 1. spalte på side 21 står sætningen »Sproglige nyskabninger opstår ikke af sig selv.«

Spørgsmålet er: Er Ning og Else venner, gift med hinanden, søskende eller tvillinger?

I det citerede eksempel ville jeg foretrække »nyskabelser«, men kan man bruge »nyskabninger«? Hvordan beskriver man forskellen på Ning og Else? Er der en sproglig udvikling på vej m.h.t. de to endelser?

Eller er der ganske enkelt tale om et færødisk element, som Karoline Kühl er kommet til at bruge, fordi hun måske selv er færøing?

Venlig hilsen
 Karsten Matzen
 Herning

! Der er ikke nogen stramme regler at stille op for vore afledningsender *-hed, -skab, -er, -dom* osv. For *-else* gælder det at de i de fleste tilfælde (der er over tusind af dem i Retskrivningsordbogen) betegner en handling, en proces eller en tilstand, og det vil sige at de som regel har et verbum som deres stamme: *forfølgelse, øvelse, udmattelse*. Kun i ganske få tilfælde betegner *else*-ordene noget konkret, altså genstande, væsner, masser: *drikkelse, dyppeelse, hakelse, ragelse, skrivelse* o.a.

Ordet *skabelse* betegner en proces hvorved noget opstår, nemlig en *skabning*. En sproglig *nyskabelse* er en proces hvorved et nyt ord, en *nyskabning*, opstår. Det ville være udmærket og systematisk, men ordet *nyskabning* findes desværre ikke i dansk, hvor vi bruger *nyskabelse* om begge dele og egentlig ikke kender *nyskabning*.

Men hvis de bruger det i færø-dansk, vil jeg opfordre dem til at blive ved!

EH

? *d'herrer*

Hvordan forklares brugen af artikel i udtryk som »de venders og goters« og »de Randers dragoner«? Jeg fornemmer, der er en vis grad af bekendthed. Er dette korrekt? Og hvorledes ligger det med det specielle udtryk »d'herrer«?

Venlig hilsen
Niels Bjørring
Nørresundby

! I ældre sprog op til 1800 var det ret almindeligt at bruge *de* som

bestemt artikel ved folkenavne. Vi kan finde eksempler hos Holberg:

...efter de Ægyptiers Love
Tuapus melder om de Britanier...
De Engländer ere stridbare
De Græker bryste sig af deris
mange Viise

Det er denne ældre sprogbrug som er bevaret i formelen »de venders og goters«. Vendernes og goternes konge betyder det, for at minde os om danske kongers heroiske overfald på nabofolk.

Hvad forklaringen er på denne specielle artikelbrug ved folkenavne, er vistnok ikke undersøgt. Man kunne måske tænke sig at de lærde skribenter har været betænkelige ved at gribe ind i fremmede ords bøjning med endelsen *-ne*.

De herrer som tiltale til flere mandspersoner er også en gammel sag. Allerede hos Holberg kan vi finde *de Herrer Journalister*. Det er rimeligt at regne med at det er tysk der ligger bag: *die Herren*.

Der er i tidens løb eksperimenteret med sære og interessante stavemåder, som vel skal gengive udtalen, men ingen af dem har fundet vej til Retskrivningsordbogen.

De Randers dragoner er et eksempel på at et geografisk navn kan bruges i samme funktion som et adjektiv. Man kan sammenligne *de Randers dragoner* med *de jyske dragoner* eller *de randrusianske dragoner*. Andre eksempler er *de Fanø piger*, *de Ribe borgere*, *de Roskilde spillemænd* og

Rønne keramik, Roskilde Domkirke,
Helsingør banegård, Læsø strik,
Frederikshavn Skibsværft, Randers
laks.

EH

? Over- og undvære

Udsagnsordene *undvære* og *overvære* er dannet med navnemåden *-være*, i datid *var*. Datidsformerne *undværede* og *overværede* viser overgang til svag bøjning. Er der en sproghistorisk forklaring på at det ikke hedder *undvar* og *overvar*, eller er der en fonetisk årsag?

Venlig hilsen

Hans Jacob Iversen

! Dette problem kan ikke løses ved at man henviser til kendte grammatiske regler og love. Man må simpelt hen nøjes med den sunde fornuft.

Sammensatte ord forstår vi fordi vi kender de elementer de består af: *lommekniv*, *rødbrun*, *opsamle*, *ovenpå* osv. Sådanne ord bøjes som det sidste led bøjes: *lommeknive*, *rødbrunt*, *opsamlede*. Ved man hvad ordene *lomme* og *kniv* betyder, er man godt på vej til at forbinde *lommekniv* med en betydning.

Men sådan er det ikke altid. Ordet *rødkælk* forstår vi, men ikke fordi vi kender ordene *rød* og *kælk*. Der er en del ord som man ikke kan opløse i enkeltdele, men må lære sig i én mundfuld: *vindskibelig*, *ingrediens*, *kompatibel*, *multilateralisere*, *berufsverbot*, *understatement*, *chateaubriand* osv. De kan analyseres og forstås på

latin og andre fremmedsprog, men ikke på nutidigt dansk.

Det gælder også *overvære* og *undvære*. Man genkender egentlig slet ikke elementerne *over-*, *und-* og *-være*, og man kan ikke konstruere en betydning ud fra delene. Derfor er det naturligt at bøje ordene som de fleste ord i dansk og næsten alle fremmedord, nemlig med endelsen *-er* i nutid og *-ede* i datid: *overværer*, *undværer*, *overværede*, *undværede*.

Det er ikke nogen ny diskussion. C. Monrad udgav i 1859 er stor ordbog, og han anfører formen *overvar* (han giver dog ingen eksempler!). Men han skriver: »Videnskabernes Selskabs Ordbog [1793-1905] har fremkaldt en grov Sprogfeil ved at optage det falske og selvgjorte Imperf. *overværede*.« Datiden *undvar* betegner han som »ubrugelig«.

EH

»En hvislen i bækken«

– det danske sprogs kentaurer

Af Sune Gregersen

Der findes visse sider af sproget som ikke skænkes megen opmærksomhed når vi lærer stavning og grammatik i skolen, og som ikke fylder meget i ordbøgerne. Oftest er dette ikke noget problem, for vi kan jo sagtens høre om noget lyder rigtigt eller forkert – men det kan skabe forvirring når mennesker med et andet modersmål skal lære sproget, eller når den elektroniske stavekontrol pludselig insisterer på at et ord som man ellers synes lyder helt naturligt, ikke eksisterer. Et sådant fænomen er de danske verbalsubstantiver på *-en*, også kaldet *kentaursubstantiver* eller bare *kentaurer*, som *rislen*, *hvislen*, *venten*, *råben* og *filosoferen*.

Kentaurernes brug og betydning

Navnet skyldes at denne sproglige størrelse ligesom den græske mytologiske kentaur, der jo er halvt mand og halvt hest, er en mellemting mellem to forskellige »skabninger«, nemlig et substantiv og et verbum. På den ene side opfører kentaurerne sig som substantiver, idet de kan være kerneled i nominalsyntagmer og dermed fx være subjekt i en sætning og have pronomielle og adjektiviske adled stående foran:

Hans evindelige råben og skrigen er efterhånden blevet irriterende.

På den anden side opfører de sig som verber, idet man kan placere objekter og visse adverbier umiddelbart efter dem:

Det er helt uhørt med denne hamstring smør.

Er I ikke snart færdige med den løben rundt?

Dette går ikke ved andre typer af verbalsubstantiver – det ville hedde *denne hamstring af smør*, ikke **denne hamstring smør* – og kentaurerne indtager dermed en særlig plads i den danske grammatik. De er substantiviske »til venstre« og verbale »til højre«. I visse tilfælde kan en kentaur dog godt tilknyttes et substantivisk led med af ligesom andre verbal-substantiver, fx *henstillen af cykler*. Et andet særtræk ved kentaurerne er at de ikke bøjes på samme måde som de fleste andre substantiver. En ting er at de ikke kan stå i flertal – man kan ikke tale om flere **stikken*, flere **løben* (eller **stikkener*, **løbener*) – men det er ikke så underligt. Idet kentaurerne betegner et udstrakt eller gentaget verbalindhold, kan de ligesom de fleste andre abstrakte substantiver ikke tælles. Derimod kan man sagtens tale om flere *løb* og flere *stik*, for denne type verbalsubstantiver betegner enkeltforekomster af den pågældende handling.

Mærkeligere er det til gengæld at kentaurerne ikke kan have den almindelige bestemthedsendelse *-en*, for her ser der ikke umiddelbart ud til at være nogen betydningsmæssige begrænsninger. Vi kan sagtens forestille os en specifik *stikken* eller *løben rundt* selv om vi ikke kan sige **stikkenen* eller **løbenen* rundt, men så må vi benytte os af foranstillede artikler eller pronominer: *den(ne) irriterende stikken*, *hans løben rundt*. Man kunne få den tanke at den manglende bestemthedsendelse skyldes kentaurernes form, altså det at de allerede ender på tryksvagt *-en*, men dette kan i hvert fald ikke være hele forklaringen. De substantiver på *-en* som ikke er kentaurer, kan nemlig uden videre sættes i bestemt form: *aftenen*, *helgenen*, *hilsenen*, *tordenen*. Sprogforskeren Kristen Møller har i en afhandling fra 1945 foreslået at forholdet har at gøre med kentaurernes brug i talesproget. Fordi de ofte har en affektiv bibetydning, dvs. angiver at den talende forholder sig subjektivt eller følelsesmæssigt til den pågældende handling, foretrækker man at henvise med demonstrative pronominer. Dette er et almindeligt talesprogstræk, fx også ved verbalsubstantiverne på *-eri*, som ofte har en lignende bibetydning: *det råberi*, *det skrigeri*. Efter denne forklaring mangler kentaurerne altså den almindelige bestemthedsform fordi sprogbrugerne kun har haft begrænset behov for den, men det kan ikke udelukkes at deres evne til at tage direkte objekter og efterstille-

de adverbier, deres *verbale rektion*, også kan have spillet en rolle – måske har denne så at sige blokeret for at der kunne blive plads til bestemthedsendelsen.

Kentaursubstantiverne har dog ikke altid en affektiv bibetydning, og de er ikke begrænset til talesproget. Nogle kentaursubstantiver er blevet leksikaliseret og indgår dermed som en fast del af ordforrådet uden at angive et udstrakt eller gentaget handlingsforløb, fx *viden*, *opvågnen*, *optræden*. Det sidste af disse kan endda sættes i flertal, *optrædener*, måske tilmed i bestemt form, *optrædenen* – men dette kan som bekendt ikke lade sig gøre med **videnen*, **videner*.

Hvor kommer kentaurerne fra?

Bevæger man sig et stykke tilbage i sproghistorien, vil man opdage at endelsen *-en* tidligere har været i konkurrence med endelserne *-else* og *-(n)ing* som en generel måde at danne substantiver af verber. I håndskrifter fra det 12. og 13. århundrede kan man derfor både finde eksempler som *ransakæn* 'ransagning', *følæn* 'følelse' og *skialuæn* 'skælven'. Endelsen, som altså på disse håndskrifers tid blev stavet *-æn*, har været i sproget siden forhistorisk tid, og blev tidligere også brugt i de forskellige dialekter i Norge og Sverige. I løbet af middelalderen går endelsen dog af brug i Sverige til fordel for *-ande*, en endelse som også findes i bl.a. fynske og sønderjyske dialekter og i rigsdansk i udtrykkene *uden*

nogens vidende og mod bedre vidende. I norske og nogle vestsvenske dialekter er det derimod endelsen *-ing* der er blevet den almindelige. Hvis man på dansk i dag kan høre *en brummen*, hedder det på moderne svensk *ett brummande* og på norsk *en brumming*. Der findes dog enkelte danske låneord i norsk som er kentaureer, fx *viten*, som på svensk hedder *kunskap* eller *vetande*.

Det er muligt at brugen af *-en* i dansk i den sene middelalder blev styrket af den tætte kontakt til nedertysk, der ligesom højtysk og hollandsk kan bruge infinitiven på *-en* som verbalsubstantiv. I moderne tysk skriftsprog skelnes der formelt mellem infinitiven og det afledte substantiv ved at det sidste skal skrives med stort begyndelsesbogstav – *suchen* »at søge«, *das Suchen* »søgning, søgen«. Det er måske også i løbet af denne periode at betydningsnuancerne 'vedvarende handling' eller 'gentaget handling', med sprogvidenskabelige termer *durativ* og *iterativ*, bliver almindelige for kentaursubstantiverne. I Leonora Christinas *Jammers Minde*, nedskrevet i sidste halvdel af det 17. århundrede, kan man finde gode eksempler på disse betydningsnuancer:

*Der war en løben oppe oc neder.
Der Dørene ware lucte, saa gick der
en Pusten oc Blæsen an.*

I *Grammatik over det Danske Sprog* foreslår Erik Hansen og Lars Heltoft at det er på grund af denne durative eller iterative betydning at kentaure-

Gengivelse af metope fra Parthenons sydfløj med scene fra kampen mellem kentaureerne og lapitherne. Efter William Smith: *A History of Greece* (New York, 1875).

rerne har en tendens til at have en affektiv – og ofte også lidt negativ – bibetydning: »Noget der trækker ud eller gentager sig, fremkalder tit irritation« (*Grammatik over det Danske Sprog* § 34.4). Mange af de almindeligste kentaursubstantiver, som *råben*, *mumlen*, *venten*, *kimen*, *gøen*, er nok lettere at forestille sig anvendt sammen med adjektivet *træls* end med fx *rar* eller *behagelig*. Eksemplet *pusten* og *blæsen* viser desuden en anden tendens for kentaureerne, nemlig at de ofte optræder i par. Man kan tale om *gøren* og *laden*, *råben* og *skrigen*, *hvisken* og *tisken* og *skalten* og *valten*. Det sidste udtryk er dannet til *skalte* og *valte*, to verber som vist aldrig anvendes alene. De er indlånt fra tysk, hvor *schalten* und *walten* oprindeligt betyder »herske og regere«. Efter en rent logisk betragtning er disse toleddede kentaursubstantiver

tioner altså dobbeltkonfekt, pleonasmer, et fænomen som er ganske udbredt i talesproget, jf. udtryk som *tit og ofte, alle og enhver, evig og altid*. Man kan læse mere om sådanne »forstærkerordpar« i *Mål og Mæle* 21. årgang nr. 4.

Opfatten og opvågningen

På den anden side er visse kentaureer udpræget skriftsproglige og kan have en noget højtidelig eller formel klang, som fx det allerede nævnte *henstillen af cykler*. Denne kentaur ses dog ofte erstattet af *henstilling af cykler* på skilte, måske fordi sprogbrugerne her er mere vant til endelsen (*n*)ing: *parkering, rygning forbudt* osv. I andre typer skriftsprog, fx i skønlitteraturen, kan man også støde på kentaursubstantiver, ofte uden den i talesproget almindelige affektive bibetydning. En af St. St. Blichers mest kendte noveller hedder »Sildig Opvaagningen« med en af de leksikaliserede kentaureer nævnt ovenfor. Søren Kierkegaard udgav en afhandling med titlen *Frygt og Bæven*, og for nu at blive ved filosofien kan den tyske filosof Martin Heideggers hovedværk *Sein und Zeit* fra 1927 dårligt hedde andet på dansk end *Væren og tid*. Den danske oversætter Christian Rud Gravgaard bruger desuden kentaureerne *tilstedeværen* og *opfatten* for Heideggers begreber *Dasein* og *Vernehmen*. Også i den nyere litteratur finder vi en lidt mere højtidelig eller lyrisk brug af kentaursubstantiver, fx Søren Ulrik Thomsens digtsamling *Det skabtes vaklen* fra 1996 eller fra

Marianne Larsens *En skønne dag* fra 1989: »Hun skelner regnskovens karakteristiske kalden blandt kontorrernes og byens øvrige kaldetoner«. Men det mest kendte eksempel er nok denne artikels overskrift, som er lånt fra Otto Franckers og Sejr Volmer-Sørensens »Dansevise«, sunget af Grethe og Jørgen Ingmann i 1963: »En rislen i bækken, en hvislen i hækken / der si'r, at det ikke mer' er nat«.

Kludder i stavekontrollen

Når mange kentaursubstantiver ikke medtages i ordbøgerne, har det nok at gøre med deres produktivitet; der kan hele tiden dannes nye, fx af låneord, og på internettet kan man således finde eksempler som »en tilfældig browsen rundt« og »din evige copy/pasten«. Ligesom verbernes participiumsformer på *-et* og *-ende* (*løbet, løbende*) er kentaurene regelmæssige afledninger, som ikke behøver selvstændige ordbogsartikler, men i modsætning til participierne regner den grammatiske tradition ikke kentaurformerne med blandt verbets bøjningsformer, og derfor genkender den elektroniske stavekontrol kun de kentaurformer der er medtaget i den ordbog den er baseret på. Ikke desto mindre er kentaursubstantiverne en levende og gangbar kategori i det danske sprog, og læseren kan altså trygt ignorere computeren hvis den sætter røde streger under *rislen, råben* og *filosoferen*.

Sune Gregersen
stud.mag. i lingvistik på Københavns
Universitet

Kan et oversættelsesprogram skrive letlæst?

Af Sigrød Klerke

Letlæste tekster for unge og voksne med læsevanskeligheder er en mangelvare. Mange mennesker kan forbedre deres læsefærdigheder, men det kræver blandt andet adgang til læsestof på det rette niveau. Læsestoffet skal både være vedkommende og findes i stort udvalg, hvis unge og voksne med læsevanskeligheder skal prioritere at læse det midt i en hverdag, som allerede er både vedkommende, travl og varieret.

For at imødekomme behovet kan man omskrive udvalgte tekster – fra den oprindelige form til det niveau, læseren har behov for. Det sker nu løbende med den letlæste netavis *Ligetil* på DR's hjemmeside dr.dk/nyheder/ligetil. Eller man kan skabe tekstsamlinger om forskelligt alment relevant indhold tilpasset til forskellige læseniveauer for at kunne ramme flere end én elevs behov. Ligesom andre former for oversættelse kræver det særkompetencer at producere letlæst tekst, og derfor er det en opgave, der er dyr at løse.

Jeg arbejder på at få sprogteknologien til at hjælpe med at gøre det enklere og billigere at omskrive tekster, så de bliver letlæste. Som en del af det arbejde har jeg undersøgt, hvad der sker med nyhedstekster, når de bliver bearbejdet til nyhedssiden *Ligetil*. Ideen er at forsøge at lære et

oversættelsesprogram at gøre noget lignende.

Netavisen *Ligetil*

Ligetil.nu blev lanceret i sensommeren 2008. Baggrunden var rapporten »Sprog på spil« fra det regeringsnedsatte sprogpolitiske udvalg, som Jørn Lund var formand for. Rapporten indeholdt bl.a. en anbefaling af, at der oprettedes en netavis for svage læsere. Bo Maltesen, daværende chefredaktør for Politiken, sad i Dansk Sprognævn (for pressen), og han og Jørn Lund drøftede mulighederne. Kulturministeriet støttede anbefalingen, og sammen med Carsten Elbro gik Maltesen og Lund videre og fik støtte fra Tryk Fonden. To redaktører af *Ligetil* blev ansat og i første omgang placeret på Ritzau. I 2010 blev *Ligetil.nu* indlejret i DR og sikret flere år frem på adressen dr.dk/Nyheder/Ligetil.

Her finder man dagens nyhedshistorier – de samme som på andre webaviser, men på *Ligetil* er de kompakte nyhedstelegrammer omskrevet, så de er lettere at læse. Desuden er der færre nye historier hver dag, og avisen er sat enkelt op med god plads rundt om teksten og med links, der udelukkende peger videre til andre sider indenfor *Ligetil* – artikler, billedserier, temasider og quizzes.

Det er oplagt at bruge teksterne i mange slags undervisning. Det er fx muligt at søge gamle temaartikler frem og på den måde finde relevant indhold til elever med særlige interesser. Selvom Ligetil ikke rammer alle svage læsere, og selvom udvalget af nyheder ikke passer alle, udfylder avisen en vigtig rolle.

Fra nyhedstelegram til *Ligetil*

Størstedelen af artiklerne på *Ligetil* er omskrevet fra nyhedstelegrammer. Det vil sige, at de findes i både en oprindelig version og i den lettilgængelige version. Her er et eksempel, som giver et typisk billede af, hvad der sker ved omskrivningen, og af den komplekse sprogforståelse og intuition, der ligger bag omskrivningsarbejdet.

Oprindelig version

Der er målt hvad der bliver betegnet som abnormt store mængder af radioaktivt materiale i havvand nær det jordskælvsramte atomkraftværk i Japan.

Omskrevet version på Ligetil

Der er målt en () stor mængde () radioaktivt materiale i havet nær () atom-kraftværket *Fukushima* i Japan.

Jeg har været så heldig at få adgang til ikke færre end 3701 artikelpar med over 50.000 sætninger i de oprindelige udgaver af artiklerne. Artiklerne er fra perioden 2008-2010, dvs. fra de første journalisters arbejde. Tabel 1 giver en oversigt.

Med så stort et materiale kan man som udgangspunkt sige noget om den gennemsnitlige omskrivning. Af tabellen fremgår det, at både meningslængden (antallet af ord mellem punktummer) og andelen af lange ord (over 6 bogstaver) faldt ved omskrivningen. Dermed faldt *lix*-tallet (fra 46 ned til 37). *Lix* er et *LæsbarhedsIndeX*, som netop bygger på summen af andelen af lange ord og den gennemsnitlige meningslængde. *Lix* 46 svarer til tekster, som voksne oplever som et sted mellem svære (50) og middelsvære (40). *Lix* 37 svarer til en sproglig sværheds-

	Original	Ligetil
Antal løbende ord	938.000	870.000
Ordforråd	52.250	34.430
Sætninger	55.708	82.200
Meningslængde, snit (og standardafvigelse)	17,1 (9,4)	10,8 (5,3)
Andel af lange ord (> 6 bogstaver)	28,8 %	26,4 %
<i>Lix</i> (= meningslængde + andel af lange ord)	46	37

Table 1. 3.701 artikler fra *Ligetil* sammenlignet med originale nyhedstelegrammer

grad lidt under middel. To tredjedele af lix-forskellen kommer af ændringen i meningslængden.

Også størrelsen af ordforrådet (antal forskellige ord) faldt til ca. to tredjedele af det oprindelige, mens det samlede antal ord kun faldt til ca. 93 %, og antallet af sætninger steg med næsten 50 % i forhold til de oprindelige tekster.

De mange sætningspar udgør en samling parallelle tekster, som minder om dem, der bruges i maskinoversættelsessystemer, som kan oversætte mellem forskellige sprog, fx mellem dansk og engelsk eller mellem svensk og dansk. Men i det aktuelle eksempel er det tekster, som er henholdsvis *almindeligt* og *let skrevet* dansk. Hvis samlingen (korpuset) er stort nok, og hvis målet er klart, kan man nok få computere til at destillere opskriften på omskrivninger ud af sætningsparrene. Destillationsapparatet kaldes også maskinlæring, men først må vi se på læseindekset lix's rolle i forvandlingen.

Lix, mennesker og maskiner

Læsere, både sikre og usikre, kan nemlig noget med tekster, som computeren ikke kan: De kan få mening ud af dem. Læsere har knækket koden, der binder sproglydene til fænomener i verden via bogstaverne. Computeren har kun bogstaverne og hverken forståelse af verden eller af sværhedsgraden af tekster.

Det er her læsbarhedsmål som lix kommer ind i billedet. For lix virker,

fordi der er en stærk sammenhæng mellem formelle egenskaber ved tekster (ordlængde, meningslængde), og hvor svært læsere har ved at læse dem. Det er derfor muligt med lix at forudsige den kognitive anstrengelse, en given tekst fordrer af sin læser, ud fra helt overfladiske egenskaber ved teksten. Dermed kan en computer pludselig »vurdere«, hvor svære tekster er. Hvis computeren så har en række forskellige muligheder for at formulere den samme oplysning, så kan computeren bare vælge den letteste mulighed, dvs. den med det laveste lixtal.

Problemet er, at computeren ikke kan vurdere, om den omskrevne tekst bliver sammenhængende og uden forstyrrende fejl. En tekst som »Græd ikke så aflangt du grønne ansjos. Endnu kan dit træben vel spille« har et meget lavt lixtal: 7,7 % lange ord og en meningslængde på 6,5 giver lix 14. Men teksten er overordentlig vanskelig at forstå.

Der findes ikke nogen dansklærer-computer, som kan fortælle, om en given ordrække overhovedet er en sætning, og endnu mindre om en hel tekst hænger sammen. Så selvom computeren sagtens kan beregne et lix-tal for teksten, har den ingen chance for at vide, om lix-tallet fortæller noget meningsfuldt om tekstens læsbarhed. Det er ikke en fejl ved lixtallet. Computerskabte tekster var hverken almindelige eller et problem, da lix blev præsenteret i 1968; og de er stadig sjældne, undtagen måske i forsøg på at efterligne offici-

elle meddelelser fra banker og myndigheder.

Men problemet er stadig, at ingen computere har sprogøre. De er ikke særlig sikre i vurderingen af, om tekster er grammatisk korrekte, og de kan slet ikke afgøre, om tekster er meningsfulde. Men de kan dog noget.

Regelret sprogøre

En populær måde at lære computere sprog på er at formulere grammatiske regler og leksikoner over tilladte ord og deres grammatiske muligheder i sætninger. Det er et stort og dyrt forarbejde at skrive grammatikken og leksikonet, men det kan virke.

En klar ulempe er, at et sådan system kun kan omfatte et begrænset udsnit af sproget. Man må i praksis acceptere at klare sig uden en del undtagelsestilfælde, nuancer, ironi, ordspil, tvetydigheder og alle ord, der er nyere end leksikonet. Til gengæld får man garanti for, at nye, computerskabte sætninger altid følger de grammatiske regler, der er lagt ind i computeren.

Sådanne begrænsede muligheder kan være værdifulde, fx når flyindustrien skal garantere, at der er letforståelige vedligeholdelsesvejledninger til alle flydele på fællessproget engelsk. Parterne kan vedtage at bruge en begrænset grammatik og et begrænset ordforråd som en fælles standard for et letforståeligt, utvetydigt engelsk (Simplified Technical English). Man kan også automatisk kontrollere, om et nyt dokument overholder standarden. Alt hvad der

falder udenfor standardens relativt smalle domæne, herunder det meste talesprog, må skrives om.

Sandsynligt sprogøre

Nyere måder at lære computere sprog på går en anden vej og bygger hovedsagligt på statistik og sandsynlighed, dvs. fx på sandsynligheden for at bestemte ord optræder efter hinanden.

Computerbaseret talegenkendelse og maskinoversættelse mellem sprog har bevæget sig væk fra de lukkede, veldefinerede sprogdomæner som Simplified Technical English. De er nu hverdagsværktøjer, som forsøger at give et fornuftigt svar på et hvilket som helst brugerinput. At de er hverdagsværktøjer betyder bl.a., at de skal kunne se bort fra støjen i signalet, som fx utydelig udtale og alternative stavemåder. De skal også kunne håndtere de tvetydigheder, der allerede findes i sproget. I stedet for at bygge på grammatiske regler for, hvordan sætningen »der gik en sky for ...« kan fortsættes, kan en moderne *sprogmodel* slå op i store tabeller over ord, som har optrådt tæt sammen i andre sætninger. Dermed kan de finde det mest sandsynlige næste ord i den givne sammenhæng. Sprogmodellen vil måske finde, at »en sky for *solen*« er mere sandsynligt end »en sky for *sålen*« eller »en sky for *sælen*« – og på den måde bruges sandsynligheden til at imitere sproget.

Den nye udfordring er at skaffe eksempler nok på sproglige ytringer,

som systemets tabeller med sandsynligheder kan bygges af. For i udgangspunktet har et statistisk system lige så lidt chance som det regelbaserede for at vide, om et ord faktisk findes, hvis det ikke findes i tabellerne allerede. En anden pris er, at statistikken har vanskeligt ved at håndtere spidsfindigheder som forskellen på »han tog hans hat« og »han tog sin hat«. Den form, der optræder hyppigst efter »hun tog ...«, kan sagtens være en anden end for »han tog ...«. Det er kun den menneskelige bruger, der vil kunne studse over maskinens påfaldende »ubeslutsomhed«.

Tillært sprogøre

Det »regelrette« sprogøre, som jeg omtalte tidligere, overlever den sproglige mangfoldighed ved at beskære det sprogligt mulige til et lille, klart defineret udsnit. Og computerprogrammet afviser alt, hvad der ligger udenfor. Det »sandsynlige« sprogøre, dvs. de statistiske metoder, tildeler næsten al sandsynlighed til et lille, løst afgrænset område og håndterer ukendte kombinationer ved at fordele en lille smule sandsynlighed ud over resten af de sproglige muligheder. Så uden for de meget hyppige ordforbindelser er computerprogrammet på herrens mark. Der er simpelthen for mange ord og mulige ordkombinationer i forhold til de rigtige sætninger, som computere kan møde i et tilfældigt udvalg.

Man kan også lære computere sprog ved at træne dem med udvalgt sprogligt materiale og lade dem udle-

de reglerne selv. Såkaldt »maskinlæring« dækker over særlige statistiske metoder, som udnytter computerens store beregningskapacitet på en mere kreativ måde.

Opgaven kan fx være, at computeren skal hjælpe med at sortere grammatisk korrekte fra ukorrekte sætninger. Man viser så computeren en stor samling korrekte sætninger, som den bruger til at konstruere en model for sætninger ud fra. Hvis fx alle sætningerne i samlingen starter med »jeg ...«, vil det udgøre et mønster for, hvordan en sætning kan starte. Nye sætninger skal så begynde med »jeg ...« for at blive godkendt af computeren. Hvis det første ord derimod veksler mellem *han*, *hun* og *jeg*, og hvis computeren får oplyst hvert ords ordklasse, så vil computeren måske lære, at sætninger kan starte med mønsteret »[pronomen] ...«. Hvis computeren derimod kun kender ordlængden, lærer den måske, at sætninger starter med »[trebogstavsord] ...«. Computeren lærer med andre ord et vist mønster, som passer med de korrekte sætninger eller eksempler, den er blevet trænet med.

Hvis computeren skal have mulighed for at tilføje noget nyt, som fx konventioner for opbygning af korrekte sætninger, skal den således have mulighed for at vide mere om de abstrakte egenskaber ved teksten og de enkelte ord. Man kan fx oplyse computeren om de enkelte ords ordklasser, deres syntaktiske muligheder, noget om deres betydning og funktion i kommunikation og måske

noget om deres følelsesmæssige valens (om de er positive eller negative). Det vil sige, at man kan *annotate* de ord, som computeren bliver trænet med. Med den type information kan computeren begynde at generalisere over fx ordklasser og grammatiske funktioner og på det grundlag håndtere hidtil usete ord. Ideelt set kan computeren lære sproglige mønstre på tværs af alle de typer af oplysninger, man har givet den. I eksemplet med »han tog sin/hans hat« vil computeren med »tillært« sprogøre have mulighed for at opdage, at pronominer statistisk set optræder i ens sammenhænge, så »han tog ...« vil blive behandlet som »hun tog ...«. Systemet vil have lært, hvilke træk det skal lægge vægt på i en given kontekst.

Systemet virker blandt andet, fordi oplysningerne om ordene knytter hvert af de titusindvis af forskellige ord til nogle færre, større klasser, som er tilbøjelige til at opføre sig ens, og det vil ofte være kvaliteten af de ekstra klasser, og hvor godt de passer sammen med problemet, der kommer til at afgøre, om maskinlæringen kan forbedre computerens håndtering af sproglige ytringer.

Kvalitet eller kaos

Der er altså grund til at tro, at man en dag kan få computere til at løse opgaven med at omskrive almindelige og svære tekster til lettere tekster. Selvom en computer fortsat kan have svært ved at afgøre, om en ny følge af ord faktisk er en sætning eller ej,

kan det godt vise sig at være muligt at lære computeren at genkende letlæste sætninger.

Men man kommer ikke uden om, at målgruppen af unge og voksne med læsevanskeligheder stiller høje krav til kvaliteten af den omskrevne tekst. Gode læsere har en meget høj fejltolerance. Var det ikke tilfældet, så var et værktøj som Google Translate ikke blevet både kendt og udbredt trods de ofte virkelig ubehjælpssomme sætninger og underlige ordvalg. Mindre dygtige læsere har til sammenligning ikke så gode chancer for at gætte, hvad der mon skulle have stået, når der er fejl i teksten. De mindre dygtige læsere skal bruge flere mentale resurser på bare at identificere de enkelte ord (på afkodningen) og har derfor færre resurser til at skabe sig overblik over tekstens indhold. Så selv simple fejl vil kunne afspore læseforståelsen. Forkerte bøjningsformer og manglende ord sænker måske den gode læsers hastighed, mens de ligefrem kan koste den svage læser modet. Og det er lige netop det modsatte af det oprindelige mål med at skrive teksten om.

*Sigrid Klerke
arkitekt, cand.mag. i IT og kognition,
ph.d.-studerende
ved Center for Sprogteknologi
Københavns Universitet*

Gammel vin på nye dunke

■ - nogle overvejelser over Platons samlede værker i ny oversættelse

Af Chr. Gorm Tortzen

Oversættelse er, siger man, den ultimative forståelse af en tekst. Det er rigtig nok, hvis oversætteren altså forstår, hvad der står. Og det er ofte lettere sagt end gjort. Mange steder kan man nok oversætte sætning for sætning, dvs. hvad der står, men hvordan sammenhængen er, står noget tåget, og eneoversætterne opdager det ofte aldrig, fordi en oversætter med ét øje i originalen og et andet i oversættelsen faktisk ikke er den rette til at vurdere, om oversættelsen giver mening og er udtrykt på et godt dansk. Platon er begunstiget af at have været studeret i 2.400 år og med meget forskelligt resultat. Derfor har en moderne oversætter mange redskaber til sin rådighed i form af kommentarer og oversættelser fra de foregående århundreder, hvor man kan kigge for længst afdøde kolleger i kortene, hvilket er både oplysende og farligt. Hertil kommer elektroniske søgefunktioner, som helt anderledes end før kan give oversætteren et overblik over, hvordan Platon bruger et ord, et begreb eller en frase andre steder. Men oversætteren kan aldrig gardere sig med nok så mange kommentarer og autoriteter. Læseren har krav på en velovervejede løsning, som oversætteren må stå ved.

De følgende betragtninger er ud-

sprunget af arbejdet med at udgive en moderne dansk oversættelse af en af de helt store europæiske filosoffer, Platon. Egentlig bad redaktionen mig om at skrive om sproget i den nye oversættelse, men da sprog og indhold som sædvanlig vanskeligt kan skilles, må læseren finde sig i at blive indviet i flere aspekter af den komplicerede proces.

Hvad er det nye?

I 2005 besluttede Jørgen Mejer og jeg at vove springet: Der skulle laves en dansk nyoversættelse af hele Platons produktion. Den seneste danske oversættelse af hele *Corpus Platonicum* udkom i ti bind, *Platons Skrifter 1932-1941*, ved datidens sværvægtede i den klassiske filologi Carsten Høeg og Hans Ræder, bistået af fem jævnaldrende og yngre filologer. Udgivelsen blev støttet af Carlsbergfondet og er en milepæl i dansk oversættelseskultur, men som alle oversættelser også et udtryk for sin tid. Eksempelvis er dialogerne trykt i den rækkefølge, som det 19. århundredes filologer havde regnet sig frem til, og som Hans Ræder i *Platons philosophische Entwicklung* (Videnskabernes Selskabs Prisskrift, 1903) havde justeret og knæsat i Danmark. Den teori tror ikke mange på længere, og derfor besluttede vi at udgive dialogerne

i den rækkefølge, som kejser Tiberius' hofastrolog Thrasyllus i 1. århundrede opstillede: 36 værker i ni tetralogier. Hans inddeling er tilsyneladende temmelig arbitrær, men for udgiverne fjerner den det ellers uundgåelige problem, at teksterne i bedste 19. århundredes evolutionistiske tankegang læses i en rækkefølge, hvor Platon for hver dialog bliver klogere og fjerner sig mere og mere fra sit sokratiske forbillede. Nyere forskning har vist, at denne biografisk-filosofiske læsning er uholdbar, ja måske ligefrem forkert, og at man ikke kan slutte sig til en udvikling fra dialog til dialog. Platon ser helt anderledes ud, når man stiller hans værker op på den ikke-evolutionære måde.

Mange oversættere af én forfatter med mange sprog

Man kan måske mene, at dette filosofisk-filologiske problem er uinteressant for brugeren af den enkelte tekst, men for udgiveren er det vigtigt, fordi arbejdsfordelingen skal fastlægges, så bind I kan udkomme først, og oversætterne derfor må have faste deadlines. I Sverige havde Jan Stolpe ene mand oversat hele *Corpus Platonicum* i den traditionelle rækkefølge (2000-2006), men i Danmark er der hverken penge eller mandskab til at gøre noget lignende. Derfor var løsningen en kollektiv-oversættelse ligesom Høeg og Ræder-projektet, men med endnu flere aktører.

På de fleste store sprog er der udkommet Platonoversættelser efter

helt samme koncept og med mange oversættere: J. M. Cooper (ed.): *Plato Complete Works* (Indianapolis 1997), E. V. Maltese (ed.): *Platone Tutte le opere* (Roma 1997), Luc Brisson (ed.): *Platon Œuvres complètes* (Paris 2008). I Tyskland nærer man stadig så stor veneration for Friedrich Schleiermachers næsten 200 år gamle oversættelse, at den genoptrykkes med et stadigt stigende noteapparat, som søger at kompensere for den bedagede teksts stedse større utilgængelighed, således Heinz Hofmann (ed.): *Platon. Werke in acht Bänden*. 6. Auflage (Darmstadt 2011).

Resultatet af mange sonderinger i det filologiske landskab blev, at vi satsede på en seksbindsudgave fremstillet af omkring 30 mennesker i tre grupper: en række praktiserende og pensionerede filologer fra gymnasieskolen og emeriti fra universiteterne, nogle få fastansatte universitetsfolk (de fleste var forståeligt nok forpressede af deres arbejde) – og lykkeligvis en række glimrende unge filologer og filosoffer, hvoraf de fleste stadig var studerende, da de sagde ja til at deltage. Vi fik med andre ord tre generationer af sprogbrugere (mellem 75 og 22), som hver især havde meninger om de krav, man må stille til et nutidigt og levende dansk, der på en eller anden måde gengiver Platons store illusionsnummer: dialogformen som giver læseren indtryk af at lytte med på samtaler, der kunne have fundet sted blandt historiske personer i 400-tallets Athen, men aldrig gjorde det. *Seduction to*

philosophy har den engelske kommentator Nicholas Denyer vittigt og ram-mende kaldt genren.

Platon arbejder i mange stillejer og blander almindeligt hverdagsprog med poetisk, teknisk og skarpslebent eller snarere direkte vildledende eris-tisk (stridslystent) sprog, ofte i den samme tekst. Hertil skal man føje hans djævelske evne til at imitere andre samtidige kulturpersonligheder sproglige vaner og uvaner i en sådan grad, at man i eftertiden har været i tvivl om, hvorvidt der er tale om citater eller parodier; det sidste er det mest sandsynlige og egentlig også det ondeste. Der findes kort sagt ikke et platonisk standardsprog, som man kan forholde sig til, og det er et held, når der er mange oversæt-tere, for de helt forskellige stillag slør-er i virkeligheden en stor del af de forskelle i oversættelserne, som vi (og især andre) i begyndelsen var så bange for.

Problemerne viste sig at ligge helt andre steder. Platons litterære uni-vers er stort, og hans sproglige for-måen overvældende – man skal huske på, at det første europæiske prosaværk, Herodots *Historie*, blev til i 450'erne f.Kr. altså i generationen før Platon, og at det var Platon og hans samtidige, der ud af intet skabte dialogen som filosofisk kommunika-tionsform. Han er en stor (og farlig) filosof, men han er så sandelig også en stor prosaist, der kan alle de for-tællerkneb, som han har lært fra dra-maet, og som han udbygger til per-fektion i sine mest veloplagte værker.

Overraskende vanskeligheder ved oversættelsen

Det græske og det danske sprog er både i leksikografisk, grammatisk og kulturel forstand meget forskellige, og skal man gøre sig håb om, at Platons tekst skal virke, som om den lige så godt kunne være skrevet på dansk (og det er vel oversætterens bidrag til illusionsnummeret), må man gøre sig megen umage med hverken at virke for tekstnær i syn-taksen eller (hvad der er lige så slemt, hvis ikke værre) at digte videre på teksten eller prøve at fedte for læseren med forskellige former for smarte og tidsbundne udtryk. I virke-ligheden har oversætteren langt min-dre spillerum for sine sproglige ud-tryk, end man skulle tro, ikke mindst på grund af kulturforskellene og græ-kernes meget beherskede brug af udvandede metaforer, der er så hyp-pige på dansk, men som ved nærme-re eftertanke afslører et helt andet kulturelt mønster og derfor ikke går i en antik sammenhæng.

Til vores egen opbyggelse og mor-skab indsamledes undervejs i over-sættelsesarbejdet eksempler til skræk og advarsel, og den mest be-rømte er nok fra scenen i *Kriton*, hvor Sokrates lige er vågnet og spør-ger, hvad tid på døgnet det er. »Hvad er klokken?« stod der i det første ud-kast, og det er ganske vist mundret dansk, men det forudsætter unæg-teligt både ure og den tidsinddeling, der følger med dem, og derfor dur oversættelsen ikke. Grækerne har i øvrigt heller ikke noget ord for døgn.

Et eksempel fra *Staten* viser en anden side af problemet: En særlig gruppe farlige og revolutionære samfundssnyltere sammenlignes med droner, disse yderst nyttige hanbier, der befrugter bidronningen og derfor er uundværlige for bistadets overlevelse. Det ved vi, men det vidste grækerne ikke. De mente, at bidronningen er en konge, og at dronerne bare nasser på de andre biers arbejde. Billedet må derfor blive stående, og en forklarende note må sætte læseren ind i situationen.

Platon elsker at lade sine personer bruge ordsprogsagtige vendinger og hvad gør man, hvis der ikke lige findes en ækvivalent, som 'af børn og fulde folk skal man høre sandheden', som der står i *Symposion*?

Et sidste eksempel: Grækere kan godt lide at påkalde sig højere magter og sige *ved Zeus, ved Herakles* og den slags. Der er særlige regler for, hvem der siger hvad og hvornår, og som regel er udtrykket blot en accentuerende markør, ikke en besværgelse. Men skal man oversætte det med tilsvarende danske udtryk (*ved gud, sgu, hillemand, bevar's, i himlens navn*)? Som regel ikke, dels fordi mange af de danske udtryk er på vej ud af sproget, dels fordi de giver forkerte associationer. Løsningen blev som oftest at udelade dem og lade fremhævelsen komme frem på en anden måde. Men oversætterne valgte naturligvis forskellige løsninger, som de fandt langtidsholdbare i den aktuelle situation.

Men hvordan ved man, hvad der

lyder rigtigt om ti år? Det gør ingen lige nu, og derfor må man bruge sin sunde fornuft og være villig til at gå på kompromis, for det der lyder som dansk, hvis oversættelsen lykkes, er jo i virkeligheden en evig afvejning af to forhold: 'hvad står der egentlig?' og 'hvordan kan man sige det på et nogenlunde dansk?' Man må også acceptere, at oversættelser har deres tid. En af de flittigste oversættere af antik litteratur til dansk, Leo Hjortsø, mente, at alle oversættelser burde brændes hvert 25. år, så der blev plads til nye. Det er nok lidt drastisk, men lidt sandt er der i det.

Generationskløften i oversættergruppen (og ordet skal forstås meget positivt) har medført mange og i oversætterkredse hidtil ukendte diskussioner. Sandheden er, at de færreste oversættere fra de klassiske sprog er særlig velbevandrede i oversættelsesteori. Det skyldes delvis, at der ikke findes meget litteratur om emnet (det handler som regel om moderne sprog og EU-jura), men en anden grund er, at vi mener, at vi godt kan selv. Det er både godt og skidt, for mange (herunder jeg selv) har fået vores grunduddannelse i gymnasiets versionstradition, hvor formålet med en (latinsk) version er at vise over for lærer og censor, at man havde forstået den latinske konstruktion rigtigt. Sådan var genren, og sådan blev man undervist og bedømt. Der findes med andre ord et særligt 'versionsdansk', som ikke følger den almindelige danske syntaks, men snarere en tysk-latinsk og

stærkt hypotaktisk præget oversættelse. Hvis man først bliver døv for versionssprogets særegenheder, begynder man at tale eller (især) skrive sådan, og det er ikke befordrende for en oversættelse til et mundret dansk.

Hertil kommer den kedelige kendsgerning, at ordbøgerne fra græsk til alle moderne sprog er skrevet i det 19. århundrede og med modtager-sprogets daværende stade som mål. Derfor har filologer af min årgang (men også yngre) en ubevidst tendens til arkaisering i glosevalget, herunder den dengang herskende sproglige purisme, der undgår fremmedord. Et par opslag i Bergs *Græsk-dansk Ordbog* (1884) kan illustrere, hvorfor der er brug for en ny ordbog:

καπηλεύω (κάπηλος) er Høker, Smaahandler *Hdt.* Ovf. udhøkrer, driver Handel med τὰ μαθήματα *Pl.* o.A. ... sjakre med Krigen... forfalsker τὸν λόγον *NT.*

καπηλῖς, ἴδος *fem.t.* κάπηλος, Høkerske, Værtshusholderske.

κάπηλος 1) Spækhøker, Smaahandler, Kræmmer...ovf. πονηρίας ogs. Værtshusholder... Dareios kaldes paa Grund af sin Gjerrighed κάπηλος *Hdt.*

Da tendensen til at bruge den gamle standardoversættelse er indlært tidligt, er den svær at udrydde. De yngre årgange i oversættergruppen, som ikke i samme grad har været

igennem denne skole, har tydeligvis nogle fordele her. Til gengæld skal de lære alle knebene fx med at ombygge sætninger, gøre passivkonstruktioner til aktiv og lære at sætte punktum meget hyppigere, end Platon gør. I det hele taget er læseren lykkeligt uvidende om, hvor mange overvejelser en oversætter gør sig undervejs.

Den nye praksis med flere samarbejdende oversættere i forskellige aldre havde i øvrigt den utilsigtede, men meget heldige virkning, at alle lærte at blive bedre oversættere. Jeg ved det af erfaring, fordi jeg før den store oversættelse havde lavet flere Platonoversættelser, der i revisionen undergik en sand metamorfose ved samtaler med begavede unge oversættere med et forbløffende godt sprogøre og med mod på at sige en etableret oversættelse imod.

Tyske og engelske forbilleder

Hvis man ser på den danske oversættertradition, som den kommer til udtryk igennem de sidste 200 år, tegner der sig et overordnet mønster, der i det store og hele har tyske forbilleder, men som i de seneste 50 år har fået inspiration fra især engelske oversættelser. Friedrich Schleiermacher står for eftertiden som eksponent for den holdning, at modtagersproget må bøje sig mod afsendersproget og så vidt det overhovedet er muligt underlægge sig dets sproglige struktur. Denne holdning, der har teoretiske rødder i Hieronymus' latinske *verbatim*-bibeloversættelse, kendes i nutiden først og frem-

mest i M. Cl. Gertz' Thukydidoversættelse (1887-1902), der i dag nærmest er ulæselig selv for gode læsere. Her følger et tilfældigt valgt citat fra første bogs kapitel 21, hvor Thukydid meget selvbevidst taler om sit værks tendens og metode:

»Men alligevel vil man vist næppe gaa fejl, naar man ud fra de anførte Bevisgrunde vil antage, at det med de Ting, jeg her har udviklet, paa det nærmeste forholder sig saaledes, som jeg har sagt, og hverken snarere fæster Lid til den Skildring deraf, som Digtere have givet i deres Sange, hvori de udsmykke og overdrive alt, eller til de Fremstillinger, som Sagnfortællere have lavet sammen derom mere med det Formaal, at de skulle være tiltrækkende for Tilhørernes Øren, end at de skulle give Sandheden, idet de fortælle Ting, der unddrage sig al Bevisførelse, og som for Størstedelen under Tidens Indflydelse ere gaaede saa aldeles over i det fabelagtige, at man slet ikke kan tro derpaa.«

Gertz gengiver Thukydid's berømte *dictum* om værkets udødelighed i kap. 22 med denne fantastiske sætning:

»Overhovedet er det Værk, der her foreligger, snarere et Liggendefæ til Nytte for bestandig end et Prunkstykke til Ørensløst for Nuet.«

Den engelske tradition er langt mere parafraserende (og dermed upræcis), og vi i oversætterkonsortiet beslutte-

de fra begyndelsen at manøvrere i det oprørte farvand mellem Skylla og Charybdis. Om det er lykkedes, må tiden vise. I Høeg-Ræder-udgaven (1932-41) er det tydeligt, at oversætterne arbejdede alene, og at de ældre af dem fulgte Gertz, mens særligt Carsten Høeg i *Forsvarstalen* havde overtaget den nye tids ideal. Derfor er denne tekst også i dag yderst læseværdig.

Endelig er der læserens forventninger. Ligesom med bibeloversættelser er der en vis uvilje hos nogle læsere mod, at etablerede sproglige normer ændres, mens andre nøjes med at studse. Det vakte eksempelvis et vist røre blandt anmelderne, at en person i *Theaitetos* hilste på en anden ved at sige: *Hej Terpsion!* Grækere siger da *hil dig* ligesom ærkeengle, gør de ikke? Andre vil savne de smukke danske konjunktioner *thi*, *omendskønt* og *eftersom* og ikke mindst interjektionen *velan*, det sidste oversættes som regel med *godt*, af de særligt modige med *o.k.*

Et uddrag – tre oversættelser

Det er altid godt at være konkret, når man taler om oversættelser og det tidspræg, de har. Her følger en episode fra indledningsscenen i *Statens* første bog (327c St.), der (tilsyneladende, men også kun tilsyneladende) er blottet for filosofiske overtoner, men som til gengæld skal illudere en legende og ironisk samtale tone, som kredsen omkring Sokrates bruger, når de taler med hinanden. Sokrates er på vej hjem fra Piræus og er netop

blevet indhentet af en slavedreng, der trækker ham i kappen og siger, at han »skal vente på herren«, den rige våbenfabrikant Polemarchos. Lidt efter kommer herren selv, og meningen er, at han vil invitere Sokrates og de andre til middag i sit hjem i Piræus. Scenen gengives i tre oversættelser:

(*Udvalgte Dialoger af Platon, 1830-51*)

Polemarchos sagde: jeg troer, Sokrates, I ere paa Tilbageveien til Byen.

Du gjetter ikke urigtigt, svarede jeg.

Men seer Du vel, hvormange vi ere?

Ja vel.

I maae da enten overvinde os eller blive her.

Men er der da ikke et Tredie tilbage, at vi nemlig overtale Eder med det Gode til at lade os gaae?

Kunde I ogsaa overtale dem, svarede han, der ikke ville høre?

Nei, det kunne vi ikke, sagde Glaukon.

Værer da belavede paa, at vi ikke ville høre.

(*Platons Skrifter, 1934*)

Saa sagde Polemarchos: Hør, Sokrates, jeg tror virkelig, at I har givet jer paa Vej op til Byen, fordi I vil løbe fra os.

- Ja, det er ikke saa daarligt gættet, sagde jeg.

- Men du kan vel nok se, hvormange vi er, sagde han.

- Ja, vel kan jeg det.

- Enten maa I altsaa faa Bugt med os, sagde han, eller ogsaa maa I blive her.

- Der jo da endnu den Udvej, sagde jeg, at vi kan gøre jer forstaaeligt, at I maa lade os gaa.

- Men kan I da virkelig gøre os det forstaaeligt, sagde han, naar vi ikke vil høre paa jer?

- Nej, det er ikke muligt, sagde Glaukon.

- I maa altsaa gøre jer klart, at vi ikke vil høre paa jer.

(*Platons Samlede Værker, 2013*)

'Nå, Sokrates,' sagde Polemarchos, 'I er nok på vej mod byen?'

'Godt gættet,' sagde jeg.

'Kan du se, hvor mange vi er?' spurgte han.

'Ja, det kan jeg da.'

'Godt, så hør her,' sagde han, 'enten må I vise, at I er stærkere end os, eller også må I blive her.'

'Der er vel også den mulighed,' sagde jeg, 'at vi overtaler jer til at lade os gå.'

'Kan I da overtale nogen, der ikke hører efter?' spurgte han.

'Nej, det kan vi ikke,' sagde Glaukon.

'Så må I altså indstille jer på, at der ikke bliver hørt efter.'

Som man ser, er der mange små forskelligheder i tolkningen af tekststykket. Nogle er bestemt af tidens sprogbrug, andre af oversættelsestraditionen. Det er indlysende, at Heises 1851-oversættelse på sin vis er tro

mod originalen, hvad angår gengivelse af de enkelte ord, men man kan godt spørge, om læseren får indtrykket af en drillende og spøgefuldt tone. Det samme gælder i nogen grad Ræders 1934-oversættelse, der tilmed tager sig en frihed ved at lade Polemarchos insinuere, at Sokrates & Co. prøver at stikke af. Det er der ikke belæg for i teksten! Man kan diskutere, om det er lykkedes at få det lette ping-pong-sprog frem i den nye oversættelse, men det har i hvert fald været hensigten.

Terminologiske problemer

Ved omstøbningen af en filosofisk forfatter med litterære ambitioner tårner problemerne sig op. Der både er og er ikke en fast terminologi hos Platon, og hvordan skal man gengive det, så den filosofisk interesserede læser kan genkende problemstillingen (og de divergerende svar) i forskellige dialoger? Nogle engelske filosoffer, der opfatter dialogformen som overflødig indpakning, har i flere dialoger fjernet spørgsmål og svar og i stedet indsat en sammenhængende tekst, hvor Platon (og ikke hans *persona* Sokrates) siger, hvad der skal siges. Vi har haft ambitioner om at gengive et stykke litteratur og kan naturligvis ikke acceptere denne løsning, men har nøje overholdt forfatterens konventioner om replikskifter og replikker i replikker – særlig tydeligt (og besværligt) i *Symposion*.

I vores indledende diskussioner om fælles terminologi forestillede vi os, at der i margin skulle anføres

centrale græske begreber, hvis det ikke fremgik klart af oversættelsen, hvad der var tale om. Det viste sig meget hurtigt, at der ingen marginalnoter kom, fordi ingen følte behov for dem. Det var ikke dér problemet lå, men i langt højere grad i de ovennævnte spørgsmål om dagligsproget og i konsekvensen i oversættelsen af termer især i de lange værker (*Staten* og *Lovene*), hvor mange oversættere skulle deles om opgaven og ansvaret. Det har medført endog meget langvarige diskussioner om enkeltords konsekvente oversættelse (de græske ord *polis* og *politeia* kan fx betyde meget mere end 'bystat' og 'forfatning', som er standardoversættelserne), men det har skærpet alles opmærksomhed over for teksten og kan forhåbentlig ses på resultatet. Et andet eksempel er oversættelsen af titler på embedsmænd i de statsteoretiske værker.

Videre perspektiver

Vi ved som sagt ikke, hvor længe den nye oversættelse vil holde og blive brugt. Til gengæld ved vi, at resultatet af vores anstrengelser har haft en oprindelig uforudset, men meget positiv konsekvens: Der er kommet en ny generation af dygtige unge filologer, der vil og kan oversætte den antikke litteratur. Og uden dem ville grækerne og romerne forsvinde ned under danskernes horisont.

Chr. Gorm Tortzen
Klassisk filolog og fagbogsforfatter
ekstern lektor ved
Københavns Universitet

Udenomssnakkens anatomi

Af Christian Kock

Vi skal i denne artikel se på hvordan politikere i praksis hengiver sig til den primære uskik i dansk politisk debat: at svare udenom.

Der er 3 hovedkategorier af udenomssvar, hver med flere underkategorier. Hovedkategorierne er:

- At *fortie* spørgsmålet/kritikpunktet.
- At forholde sig til en *fortegnet* udgave af det (en »stråmand«).
- At *affeje* det, dvs. sige noget i retning af »Det kan jeg helt klart afvise«, men uden at give argumenter for at afvise det.

Især *fortielsesstrategierne* er mangfoldige. Den mest åbenbare måde er at man helt bogstaveligt holder munden lukket. Det gjorde Birthe Rønn Hornbech i op imod et minut i TV2 i november 2008. Det gav stor genlyd i medierne og ude blandt folk. Men det forekommer sjældent. Det gælder i stedet om at camouflere *fortielsen* af det kritiske punkt ved at snakke om noget andet – for at fylde tiden ud og lægge beslag på opmærksomheden. Dette »andet« kan typisk være selve modparten eller kritikeren – i stedet for dennes kritikpunkter. Det er ofte effektivt at *mistænkeliggøre* den anden, f.eks. ved at tale om hans/hendes *skjulte* motiver – eller om at de f.eks. er uenige med nogen de

»burde« være enige med, eller enige med nogen de »burde« tage afstand fra. Eller man kan forskyde emnet fra de konkrete kritikpunkter til noget helt generelt og overordnet.

Nedenfor gennemgår vi detaljeret nogle debatindlæg og ser strategierne udfoldet i praksis.

Uden om kritikken af offentlighedsloven

I *Politiken* 18.4.2013 forsvarede daværende justitsminister Morten Bødskov den nye offentlighedslov, som mange længe havde kritiseret. Hans indlæg *fortav* stort set de afgørende kritikpunkter eller omtalte dem i helt *fortegnet* udgave, og *affejede* til slut kritikken. Alt dette camoufleret af mange ord om de dele af loven som ikke var blevet kritiseret.

Indlægget var rettet til formanden for Danmarks Journalistforbund, Mogens Blicher Bjerregård, som d. 12.4. i samme avis havde kritiseret loven.

Når en politiker nævner en kritik i *fortegnet* form, bliver den enten overdrevet så den virker hysterisk (det kalder jeg »den afskyelige stråmand« – eller den gøres tandløs (»den ynkelige stråmand«). Nedenfor gør Bødskov det førstnævnte.

Bjerregaards indlæg betonedede to specifikke kritikpunkter. Det ene lød:

»Mange flere dokumenter, som offentligheden i dag har aktindsigt i, vil kunne hemmeligholdes, når de udarbejdes i forbindelse med lovgivningsarbejde, også selv om de kommer fra andre styrelser eller ministerier.« Det andet lød: »En del lovgivningsarbejde er efterhånden flyttet fra folketingssalen til møder, hvor ordførere indgår såkaldte stemmeaftaler eller forlig. Også i denne proces risikerer åbenheden at blive kortsluttet af en helt ny paragraf, der forhindrer indsigt i dokumenter udvekslet mellem ministre og andre folketingsmedlemmer.«

Bødskovs svar til Bjerregaard begynder sådan:

Du udtrykker i et åbent brev i Politiken (12.4.) din bekymring for regeringens forslag til en ny offentlighedslov.

»Når man læser dit indlæg, kunne man få det indtryk, at mørklægningsgardinerne uigenkaldeligt er ved at blive rullet ned på Slotsholmen, og at forslaget er noget, vi politikere har fundet på i en hermetisk lukket proces, som Dansk Journalistforbund (DJ) først for nylig har fået nys om.«

Det er »stråmænd«. Bjerregaard sagde intet af den art, men kritiserede to konkrete ting i loven. Hvilke oplyser Bødskov ikke.

Bødskov fortsætter:

»Forslaget udbygger og moderniserer på en lang række punkter

offentlighedens adgang til indsigt i den offentlige forvaltning. Journalister og borgere vil fremover få nye muligheder for at føre kontrol med, at alt går rigtigt til i forvaltningen, eksempelvis vil man som noget nyt kunne søge aktindsigt i KL og Danske Regioner. Samtidig vil journalister bl.a. fremover få mulighed for at søge om aktindsigt i temaer frem for i de enkelte dokumenter, hvilket er tilfældet i dag.«

Disse egenskaber ved loven er vigtige, og det er på sin plads at nævne dem. Men det er irrelevant i forhold til kritikken i Bjerregaards indlæg, der anerkendte forbedringerne i loven, men sagde at de ikke kan »opveje de helt centrale forringelser«.

Indlægget taler videre om det grundige forarbejde til loven. I syv år har en kommission, med deltagelse af DJ, tilstræbt »den rette balance« mellem større åbenhed og hensynet til at »sikre et velfungerende regeringsapparat«, hvor regeringen kan få den rådgivning den behøver.

Dette har også ringe relevans. Bjerregaard har jo ikke sagt at loven er sjusket forberedt, men derimod kritiseret dens konkrete ulemper. Mange frygtelige love er jo vedtaget i visse lande efter grundig forberedelse.

Afledning

Bødskov fortsætter med at omtale en »udfordring« som lovkommissionen

påpegede i 2009, nemlig at »organiseringen af offentlige myndigheder har ændret sig«, og derfor er »dele af den faglige ekspertise, der oprindeligt lå i departementerne, lagt ud i styrelser.« Det gør at ministre må søge råd uden for deres departement, dvs. i styrelser m.v. Og så bliver det »den tilfældige omstændighed, om et kontor ligger i departementet eller i en styrelse, som afgør spørgsmålet om aktindsigt.«

Og hvad så? kunne man spørge. Dette kaldes en »udfordring« (management-jargon for et problem). I dag, hvor ministre ofte rådgives af styrelser uden for ministeriet, har denne rådgivning efter den hidtidige lov været åben for aktindsigt, mens interne dokumenter fra ministeriets departement har været undtaget; så ja – der er en forskel. Men er det et problem? Ville en smartere løsning så ikke være også at give aktindsigt i den interne rådgivning? Bødskovs (uudsagte) argument for de kritiserede stramninger synes at være at når offentligheden efterhånden har fået aktindsigt i mere af ministrenes rådgivning end før i tiden, så er dét ikke så godt (en »udfordring«). Hvorfor siger han ikke. Mange ville nok snarere mene at denne udvikling er glædelig. Her hvor et svar på de reelle kritikpunkter for alvor skulle falde, skuffes vi.

Bødskov fortsætter med at DJ deltog i kommissionen i syv år og støttede dens løsningsforslag på dette punkt. Selv om dette skulle være faktisk rigtigt, er det udenomssnak i

forhold til kritikken om stramningernes skadelighed. Nok er Bjerregaard formand for DJ – men DJ har måske først for nylig fået øje på at »mange flere dokumenter, som offentligheden i dag har aktindsigt i, vil kunne hemmeligholdes«. Bødskov fortier dog fortsat kritikken af denne uheldige effekt. Han taler i stedet videre om den af ham beskrevne »udfordring« og siger at DJ bør komme med forslag til at løse den, eftersom DJ jo har været med i det forberedende arbejde og har haft indflydelse. DJ har f.eks. ønsket præcisering af den såkaldte »ministerbetjeningsregel«, og det ønske har politikerne efterkommet: De har klargjort »i hvilke særlige tilfælde denne undtagelsesregel kan bruges, og at reglen på ingen måde er en blankocheck for centraladministrationen.«

Dette er ret sort tale for den almindelige borger der gerne vil danne sig en mening. Når Bødskov taler om »en præcision af den såkaldte 'ministerbetjeningsregel'« (han mener »præcisering«), er det så den samme regel som mange har kritiseret, og som lukker for aktindsigt i sager som der før var aktindsigt i? Selv om man når så langt i forståelsen, er det uklart hvordan reglen er blevet »præciseret«, ud over den påstand at den ikke er en »blankocheck for centraladministrationen«.

Affejning

Her nærmer vi os *affejningsstrategi*-en. Kritikken af at mange flere dokumenter nu kan hemmeligholdes, er

ikke blevet tilbagevist eller på anden måde besvaret; og at det er sådan, synes derfor at stå fast, uanset at reglen under forberedelsen er blevet »præciseret«. Hvorfor den nye bestemmelse har løst et problem, måske endda et alvorligt et, er også fortsat uklart.

Det kommer der dog en antydning om i Bødskovs næste afsnit, der igen omtaler det grundige forarbejde og tillige nævner »modsatrettede hensyn«: »borgerne og medierne får bedre adgang til at føre kontrol med, at alt går rigtigt til i forvaltningen, samtidig med at vi sikrer, at skiftende regeringer kan fungere og modtage en tilstrækkelig kvalificeret rådgivning«. Altså, den kritiserede nye bestemmelse skal tilgodese et positivt hensyn, nemlig at »skiftende regeringer kan fungere og modtage en tilstrækkelig kvalificeret rådgivning«.

Her ville man gerne høre hvordan det bliver muligt nu, og hvorfor det ikke var muligt før. Men desværre er indlægget næsten forbi. Skønt alle sikkert kan se at det nævnte hensyn er vigtigt, har vi intet hørt om hvordan den nye bestemmelse, der jo begrænser aktindsigten, skulle tilgodese dette hensyn. Dét at der hidtil har været aktindsigt i en større del af rådgivningen, hvordan har det været en hindring for tilstrækkelig kvalificeret rådgivning? Kan der gives eksempler på det?

Hvis Bødskov havde givet autentiske eksempler af den art, eller – i mangel deraf – bare et enkelt kon-

strueret, men troværdigt eksempel, havde han haft en mere overbevisende sag. Men den slags eksempler synes ikke at eksistere: Journalisten Martin Krasnik efterlyste dem ca. 25 gange i et interview med Bødskov i DR2's »Deadline« den 17.4.2013; de fremkom ikke. Også i avisindlægget vi har gennemgået, havde Bødskov chancen for at sandsynliggøre, med bare ét konkret eksempel, at den nye lovs indskrænkning af aktindsigt tjener et vigtigt samfundshensyn. Men indlægget slutter med to fritsvævende postuler, nemlig at vi stadig har »en åben og gennemsigtig forvaltning i Danmark«, og at »Dansk Journalistforbund ingen grund har til bekymring«. Det falder ind under svarkategorien *affejning*.

Morten Bødskov måtte gå som justitsminister da det blev klart at han havde stukket Folketinget en plade i en anden sag. Det var en kringlet affære (og man kan tvivle på at en minister fra oppositionen i samme situation havde handlet anderledes). Alligevel faldt han. Jeg var selv med til at kommentere det i »Deadline« den aften. Der sagde jeg at Bødskov har stået for en syg politisk kultur, der især handler om at svare udenom, og af *den* grund var det godt han gik.

Modpartens suspekter motiver

Hele regeringens kampagne for offentlighedsloven (som oppositionen jo stod bag) var præget af disse flove ikke-svar-strategier. Et lærerigt

eksempel er den socialdemokratiske medie- og kulturordfører Mogens Jensens indlæg i *Politiken* den 15. 5.2013, der stort set ikke indeholdt andet. Det begynder sådan:

»SOM POLITIKERE står vi på mål for den lovgivning, vi lægger frem. Vi er vant til, at den bliver vendt og drejet i offentligheden, vurderet og kritiseret, så vi som samfund kan tage stilling på et oplyst grundlag.

Sådan skal det være.

Det kendetegner et demokratisk samfund som det danske, at medierne har en helt afgørende rolle i at kvalificere den offentlige debat ved at bringe forskellige synspunkter til torvs. Normalvis har vi tillid til, at det sker på en afbalanceret og objektiv måde. Men sådan er det ikke altid. Og slet ikke, når det gælder det forslag til ny offentlighedslov, som regeringen har lagt frem. Her er det tydeligt for enhver, hvad journalisterne selv mener om offentlighedsloven.«

Mogens Jensens hovedsynspunkt er altså at de journalister der argumenterer mod den nye lov, er forudindtagede. Er det et relevant argument imod at de skriver om den? Det giver os jo intet svar på selve det de skriver. Så strategien er faktisk den kendte: fortielse, dækket af at der tales om noget andet: forudindtaget, dvs. suspekte *motiver*.

Mogens Jensen skriver videre at »man stort set ikke kan finde én

eneste artikel – hvis overhovedet nogen – i de landsdækkende medier, som har en positiv vinkel på offentlighedsloven, eller som primært beskæftiger sig med de mange dele af lovforslaget, hvor der gives mere åbenhed«. Han kan have ret i at medierne ikke kun bør skrive om kontra-argumenter, men også om pro-argumenter i enhver sag. Men det er stadig ikke det centrale. Det centrale er derimod at vi behøver regeringens *argumenter* og dens svar på *modargumenter*.

Så er der dette udsagn: »eksperter bruges som sandhedsvidner, selv om de offentligt klart har tilkendegivet, at de er modstandere af loven«. Også dette kunne give en interessant debat om debatten – men ikke om *argumenterne* i den. Indlægget siger: »der er tale om to uenige parter, hvor den ene ikke har sandheden mere på sin side end den anden«. Rigtigt nok, men her gælder det samme: Den der vil opponere mod en andens mening om en sag, bør argumentere for at det vedkommende *siger*, er galt – også når den anden er en ekspert med en mening om noget på sit fagområde. Det er ikke godt nok at man vil diskvalificere ekspertens mening bare fordi han/hun har én.

Men her kommer det igen: Mogens Jensen siger at »journalister, redaktører og eksperter har forsøgt at påvirke debatten. Normalt ville de faggrupper være påpasselige med at give udtryk for deres egne private holdninger til en sag, netop for at undgå, at der kan stilles spørgsmåls-

tegn ved troværdigheden af deres dækning«. Mener han at de hvis fagområde berøres af en politisk debat, skal holde lav profil i den debat? Altså, hvis en kræftlæge f.eks. synes at en kræftplan er dårlig, så skal han være »forsigtig« med at fremføre sin »private holdning«? Værd at diskutere – men igen er vi ude i at Mogens Jensen reelt *fortier* fremførte modargumenter og i stedet siger noget der har til hensigt at *mistænkeliggøre* kritikernes saglighed eller motiver.

Det er klart at man har lov at kritisere enhver eksperts holdning og argumenter; men det er netop ikke det indlægget gør. Det indeholder næsten kun »debat om debatten«, men reelt intet om hvad det er for nogle *fortrin* ved loven der er så vigtige, og som medierne påstås at have underbelyst (hvilket de måske har) – og hvad der er svaret på argumenterne om dens *ulemper*. Især kunne man ønske noget mere til svar på den konkrete kritik mod to paragraffer: § 24 og 27. Svaret skulle klargøre hvad der var godt ved at indføre disse bestemmelser, respektive hvad var der galt ved ikke at gøre det.

Modpartens suspekterte alliancer

Det sker desværre daglig at ledende politiske talsmænd, derunder regeringstalsmænd, argumenterer så svagt for deres standpunkter at det er pinligt. Samme Mogens Jensen skrev 20.4. 2013, også i *Politiken*, et indlæg imod Danmarks Lærerforenings ageren i lærerkonflikten – idet

han kritiserede at DLF havde Dansk Folkeparti som forbundsfælle i denne sag. »I Danmark går Danmarks Lærerforening hånd i hånd med det eneste parti i Folketinget, der håndfast ønsker intolerance og diskrimination indført i vores fælles folkeskole«, hed det.

Den forhenværende socialdemokratiske minister Torben Lund betegede den 23.4. denne kritik som hykleri fra Socialdemokraternes side, eftersom de jo ofte havde indgået forlig med Dansk Folkeparti. Lund beskyldte også regeringen for aftalt spil i lærerkonflikten, for asocial og miljøfjendtlig politik og for at have »svigtet sit valggrundlag og konsekvent gennemført reformer vendt mod de dårligst stillede«.

Uden at tage stilling til Lunds beskyldninger på disse punkter kan man slå fast at Mogens Jensens argumentation imod Lærerforeningen, der byggede på selve det at den har allieret sig med Dansk Folkeparti, vitterlig var svag. Han *fortav* det der frem for alt var behov for svar på fra hans side i den konkrete sag: kritikken af den hårde kurs som Lærerforeningens modpart, KL, førte i lærerkonflikten. Hvem Lærerforeningen måtte være enig eller allieret med i den sag, er ligegyldigt eller i bedste fald ganske sekundært. Selv hvis man skulle mene at Dansk Folkepartis holdninger oftest er forkerte, bliver en holdning ikke forkert af selve det at DF også har den. Tilhængere af motorveje behøver ikke skamme sig over at Hitler fik bygget motorveje;

om de er en god idé, er uafhængigt af om Hitler gik ind for dem. Og om DLF var på gal kurs i lærerkonflikten, er helt uafhængigt af om de her var enige med DF. At argumentere om lærerkonflikten ud fra den art mistænkeliggørende argumenter, i stedet for at pege på hvad der var det gode ved regeringens kurs og/eller det gale ved DLF's kurs, var irrelevant – og igen tjente det som dække over manglende svar, dvs. *fortielse* af relevante modargumenter.

Modpartens manglende loyalitet

Og mistænkeliggørelsen tog til i Mogens Jensens gensvar til Lund to dage senere. Under rubrikken »Torben Lund tilsværter Socialdemokratiet« hed det bl.a.: »Torben Lund bruger sit tidlige otium, finansieret af en solid pension fra politiske poster, som er givet ham i tillid af Socialdemokratiet, til nu, overalt hvor han kan komme af sted med det, at tilsværte socialdemokrater og skabe mistillid til vores gamle parti. Han er blevet det, som der, og undskyld udtrykket, desværre ikke findes mere præcist ord for end: redpisser.«

At Torben Lund kan kaldes »redpisser« fordi han ofte nedgør sit gamle partis nuværende politik, er muligt, men det er udenomssnak i forhold til den aktuelle sag: regeringens politik i lærerkonflikten. Og at trække Lunds pension, »givet ham i tillid af Socialdemokratiet«, ind i diskussionen er grotesk. Er meningen at fordi Lund får penge som Social-

demokratiet har skaffet ham (?!), burde han forstå at han er købt til tavshed? Det mener Mogens Jensen trods alt næppe. Han kan mene at Lund er dødirriterende og en dårlig kammerat. Men det er ligegyldigt i forhold til om regeringens politik er rigtig. Derfor kommer det ikke offentligheden ved.

Relevante svar savnes

Nu har vi set de dominerende ikke-svars-strategier udført i praksis. Fortie, fortegne, affeje. Ikke noget kønt syn. Hensigten med denne kommentar er ikke at tage stilling i de omtalte politiske sager: offentlighedsloven, lærerkonflikten osv. Hensigten er at demonstrere præcis hvordan ledende talsmænd for ledende partier med deres ikke-svar svigter borgernes berettigede forventning om relevant og vægtig argumentation i vigtige sager. De partier der synes at de ligger ufortjent lavt i vælgernes omdømme, kan måske søge en del af årsagen her.

*Christian Kock
professor i retorik
Københavns Universitet*

Udenomssnak og andre former for ikke-svar er bl.a. belyst med mange eksempler i min bog *De svarer ikke: fordummende uskikke i den politiske debat*. København (Gyldendal) 2011; opdateret og udvidet udg. 2013. Desuden i Jonas Gabrielsen, Heidi Jønch-Clausen og Christina Pontopidans »Forskydninger: Mellem svar og

ikke svar: En retorisk analyse af Lars Løkke Rasmussens svar på tirsdagspressemøderne«. *Journalistica* 1, 1 (2011), 112-129. I webmagasinet raeson.dk har der under betegnelsen *Udenomssnak* kørt en lang serie med konkrete eksempler på og analyser af politikere der ikke svarer.

mål+mæle

ISSN 0106-567X

Hjemmeside: www.malogmaele.dk

REDAKTION:

Kasper Boye, Carsten Elbro, Ken Farø, Erik Hansen og Jørn Lund. Redaktionssekretær: Eva Theilgaard Brink.

TYPOGRAFISK DESIGN: Henrik Birkvig.

SKRIFT: FF Olsen. SATS: Sven Elbro.

TRYK: Grafisk – Københavns Universitet.

EKSPEDITION OG ABONNEMENT:

Blad og Mål og Mæles plakat kan fås i Netbutikken via www.malogmaele.dk eller hos

Publikom, Københavns Universitet,

Karen Blixens Vej 4, 2300 København S
Tlf. 35 32 91 61.

E-post: maalogmaele@hum.ku.dk

Mål og Mæle udkommer 4 gange om året, og abonnementsprisen er 225,00 kr. i Danmark.

Eftertryk af tekst og illustrationer er tilladt når kilden angives.

Spørgsmål til læserbrevkassen samt manuskripter til Mål og Mæle sendes til:

Carsten Elbro, Institut for Nordiske Studier og Sprogvidenskab, Københavns Universitet, Njalsgade 120, København S.

E-post: ce@hum.ku.dk

Svar på Sprogviden

1. *tablet*
2. *half three* er en kort form af *half past three*, altså 'halv fire'
3. *laughing out loud, oh my god, what the fuck*
4. *asyndese*
5. *polysyndese*
6. *lingua* betyder også 'tunge'
7. dansk: 'absolut' el. 'for enhver pris', fransk: 'overalt'
8. ordet kommer af fransk *couvre-feu*, der betyder 'dække ilden til' og blev brugt til at betegne det tidspunkt, hvor man ved lov skulle slukke lyset
9. *kønsskrans*
10. *Horats (Quintus Horatius Flaccus, 8.12.65-27.11.8 f.Kr.)*. Begge udtryk er fra hans oder (*Carmina*)

Sprogviden, spørgsmål

1. Hvad betyder *nettbrett* på norsk?
2. Hvad er klokken, når briter siger *half three*?
3. Hvad står de engelske chat-for-kortelser *lol*, *omg*, og *wtf* for?
4. Hvad kaldes sideordning uden bindeord som i sætningen *Vi skal bruge sukker, salt, mel, gær*?
5. Hvad kaldes sideordning med bindeord som i sætningen *Vi skal bruge sukker og salt og mel og gær*?
6. Hvad betyder *lingua*, ud over 'sprog', på latin?
7. Hvad betyder *partout* på dansk – og hvad betyder det på fransk?
8. Det engelske ord *curfew*, der svarer til 'spærretid'/'udgangsforbud'/'tidspunkt, man senest skal være hjemme' på dansk, har en spøjst etymologi – hvad kommer ordet af?
9. Ordet *jomfruhinde* er blevet upopulært blandt nogle danske jordemødre – hvilken betegnelse ønsker de i stedet at bruge?
10. Hvilken digter står bag udtrykkene *carpe diem* ('grib dagen') og *nunc est bibendum* ('nu skal der drikkes')?